

Mezartařlarındaki Alevilik

"Sır"ları

Metin KAHRAMAN

„Ben Musayım sen Firavun,

ikrarsız Şeytani Lain.

Üçüncü ölmem bu hain

Pir Sultan ölür, dirilir.“

Pir Sultan Abdal

Gecmisini bilmeyenler geleceğini kuramazlar

Baski , karalama, siddet ve katliamlar altında yüzyıllarca gizlenmek yada örtünmek zorunda kalan

Alevilik ve Aleviler , inanclarini yol önderleri ve ozanlariyla bir yandan deyiş ,gülbenk / gülbang ,
beyit gibi sözlü şekilde dilden dile ulaştırmış, diğer yandan Ayin-i Cem, Semah, Gülgang / gülbeng
,Musahiplik gibi kavramlarla ritüellerine işlemiş ve aktarmış, aynı şekilde de çeşitli sembollerle
ifade ederek günümüze kadar taşınmışlardır.

Çeşitli sembol ve şekillerle ifade ettikleri inanclarini bugünlere kadar taşıyan Aleviler ve Aleviliğin en

önemli belge ve bilgilerinden birisi de mezar taşlarıdır.Aleviliğin geçmişini aramak isteyenler
Alevilere ait mezar taşlarında gizli olan bu hazineleri keşfetmeli ve anlamaya çalışmalıdır.

Dünden bugünlere ulaşabilmiş, bugünden de yarınlara ulaşacak olan bu belge ve bilgiler iyi analiz

edilmeli, Alevilik inancı ile ilgili bu çok önemli bulgular insanlarımıza sunulmalıdır.Bu bir yerde
Alevilikle ilgili gerçeklerin ortaya çıkarılması ve bilinmesi anlamını da taşıyacaktır. Geçmişini
doğru şekilde kavrayamayan, anlayamayan ve bilmeyenler geleceğini sağlam temellere
otutturamaz ve onunla doğru bir ilişki kuramazlar.Dezenfermasyon ve asimile politikaları içinde
yok olup gitmeye mahkumdurlar. Özellikle son yıllarda Aleviler için dezenfermasyon asimilasyon
sözcükleri Aleviler için çok tanıdık aynı oranda da tehlikeli kelimelerdir.Bilinçli carpitma yolu ile
özellikle İslam ile ilişkilendirilmeye çalışılan Aleviliğin insanlık tarihi kadar eski olduğu gerçeği bu
yollarla yok edilmeye çalışılmaktadır.

Alevilere ait heykel ve levha şeklindeki birçok mezar taşı günümüze kadar gelememiş,tahrip

edilmiştir.Bazıları hazine avcıları ve müzeler tarafından yerlerinden sökülmüş , para karşılığı
satılmış yada sergilenmek üzere bulundukları yerden alınarak götürülmüşlerdir.Bütün bunlara
rağmen günümüze kadar ulaşabilenlerden çok önemli bilgiler edinilebilir.Mezar taşları üzerine

cizilmiş cizim ve semboller bize Alevilik inancı ve mitolojisi hakkında birçok şeyi öğretecektir. Doga ve düşmanları tarafından yok edilmesine rağmen bazıları günümüze ulaşmayı başarmışlardır.

Dersim , Elazığ köylerinden alınan koc ve koyun heykeli figürlü mezar taşları genelde Elazığdaki müzeye, Varto ve Mus yöresinden alınanlar Diyarbakır Müzesine , Erzincan ve köylerinden alınanlar Ankara Etnografya Müzesine, Erzurum ve çevresinden alınanlar Erzurum Müzesine ,İgdir, Ardahan ve Kars civarından alınanlarda Kars müzesine götürüldükleri yönünde bilgiler bulunmaktadır.

Yine bazılarının "hazine avcıları" tarafından yerli ve yabancılara satılmış olabileceğini de düşünmek gerekiyor.

Mezar taşı heykelleri ; Serpantin ,Kireçtaşı (Kalker) , tüf taşı gibi işcilik olarak kolay biçimlendirilebilen taş çeşitleri tercih edilmesine rağmen bazı örneklerde zor işlenebilen türden olanlara da rastlanmaktadır.Genellikle blok şeklinde tek parçalıdır.

Eski mezarlar ve mezarlıklar; yüksek olan bir tepe de, köy ve mezarların yüksekçe bir yerinde bulunmaktadır.Mezar ve mezarlıkların yüksek bir yerde olmasının ölen kişinin ruhunun göçü , Alevilikteki devriye ve cökükta birlik inancıyla ilişkisi vardır.Alevilikteki devriye inancına göre can ölür ama ruh ölmez.Bu yüzden hayatını kaybeden birisi için "öldü" denmez , "Hakka yürüdü" ,

"Hakka erdi" denir.Ruh cesitli asamalardan, bedenlerden gecerek en son Insan-i Kamil derecesinde kaynagina dönecektir.Sözlü gelenegin ustalarından Pir Sultan bunu;

"Ben Musayım sen Firavun,

ikrarsız Şeytan-i Lain.

Üçüncü ölmem bu hain

Pir Sultan ölür, dirilir."

sekinde dile getiriken Sitki da;

"Güruhu Naci ye özümü kattım.

İnsan sıfatında çok geldim gittim.

Bülbül olup firdevs bağında öttüm

Bir zaman gül için dara düş oldum" dizeleriye anlatmistir.

Bircok inanc ve din de oldugu gibi Alevilik inancinda da yüksek tepe,dag ve tümseklerin kullanildigini ve kutsandigini görmekteyiz. Dersim de Munzur daglari,Dujik Bava , Bagir dagi , Düzgün Bava, Sivasta Cogi Baba gibi onlarca örnekleri bulunabilir. Ziyaret,dergahlar gibi mezarlikların da buralara kurulmasının yüksekliklerin kutsanması güneş, gökyüzü ve evren ile ilişkili olabileceği düşünülmelidir.

Mezarlıklarda ve mezarlarda kullanılan malzeme genellikle tas ve agactir.Tas önemli yer tutmakta, cesitli sekiller verilerek büyük bir emek harcanarak yapılmis el isciligi büyük ustalikle sergilenmistir.Batisinda Firat-Karasu cizgisinden baslayarak Urmiye gölüne kadar olan ve bugun Alevilerin yasadigi cografyada yasamis Urartularda da tas ve agac isciligi önemli bir tutmus ve bunun birçok örneği günümüze kadar ulasmistir.Urartular döneminde bu cografyanin hemen heryerinin ormanlarla ve ardıc agaclariyla kapli oldugu, kerestecilik yapıldigi belgelerde mevcuttur.

Urartularla Alevilerin Kırklar ve Suyu Verdikleri Önem:

Aleviler ve Urartuların ortak özellikleri sadece bu kadarla sinirli degildir.

Urartularda doğa ve doğal olaylar inanclarında önemli bir yer tutar.Su, dağ,kaya, güneş gibi doğa parçalarına tanrısal varlıklar gözüyle bakılmış, kutsanmıştır.Su kaynaklarının başlarına yapılmis figürler, kaya resimleri içinde balık ve hayat ağacı figürlerine rastlanmıştır.Kayalara yapılan mezarlar ,kral mezarları,tapınaklar, buralara işlenmiş resimler ve kapılar bu yerlerin inancları için önemini göstermektedir.Pülümür de bulunan, Urartular döneminden olan Gelin Odaları yada Kirk Oda mağarası; kaya mezarları ve mağara kirk bölümünden oluşmakta, yukarıdan aşağıya doğru ilerleyerek bir derenin kaynağında son bulmaktadır.Alevilikteki "Kırklar Kapsi" ve bu mağaradaki kirk bölüm ve kapi ilginç bir sayısal benzerlik gösterir.

Suyun hayat anlamına geldiğinin bilincinde olan ve onu yasamsal alanlarda kullanmış Urartularda su kanallarının izleri başka coğrafyalarda da günümüzde bile belirgindir.Van ve çevresinde Urartulardan günümüze kadar ulaşmış birçok su kanalı bulunmaktadır.

Aynı şekilde Munzur Gözeleri ve nehri Aleviler için kutsaldır ve yine ilginç olan bir nokta; efsaneleşmiş

Munzur Gözelerinin kırk tane olduğunun söylenmesidir. Efsaneye göre Munzur elindeki süt dolu kazan ile kosarken süt kırk yere dökülür ve buradan su fiskirir. Kutsal sular kirletilmez, çöp atılmaz.

Baska yerlerde de suya gösterilen bu saygı Pülümür Heniye Pil / Büyükcesme'deki ziyarette de

görüldür. Bu ziyaretten çıkan su gündelik hayattaki gereksinimler için (camasır yıkama, banyo ve diğer) kullanılmamakta sadece içme amacıyla tüketilmektedir.

Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Mengümeçler dönemi Alevi mezarlarında da taş önemli bir yer tutmuştur.

Bazı mezar taşlarında koca, koyun ve insani şekillerle yontulmuş heykeller kullanılmış bazılarında ise lahit, levha ve dik sütunlar şeklinde yapılar mevcuttur.

Dersim, Elazığ, Erzincan, Sivas, Zara, Tokat, Mus, Varto, Van, Erzurum, Ardahan ve Kars yörelerinde koca figürlü mezar taşları dikkat çekerken Ahlat ve bazı yörelerde dikme taş denilen türler kullanılmıştır.

Alevi mezarlarında taş gibi dayanıklı bir ağacın ardıc ağacı da kullanılmış fakat bu taş kadar uzun ömürlü olmadığı için zaman içinde daha çabuk tahribata uğramış ya da yok olmuştur. Ardıc ağacından yapılmış mezarlara örnekler birçok kişi tarafından bilinmektedir.

Genellikle sanduka şeklinde ve altı tane tahta kullanılarak yapılmışlardır. İkisi yan, biri baş, biri ayak ve ikisi de çatı şeklindeki üst bölüm için kullanılmış ve bazen geçmeli bazense büyük civillerle birbirine tutturulmuştur. Baş ve ayak bölümleri verilen şekillerden anlaşılmaktadır. Baş bölümü yuvarlak ayak bölümü ise v şeklindedir.

(Dersim de bir mezar tasi figürü)

Hozat –Pilvenk / (Inköy) deki köy mezarlığında altı adet sandık mezar taşı ve çeşitli mezar başlıkları bulunduğu ve Ahmet Ataş adli tas ustasi tarafından yapıldığı anlatılmaktadır.

Tokat Hubyar Sultan Ocagında ve Sırac Alevilerinin yaşadığı Acısu / Zile köyündeki Cemevinde kocabasi mezarları bulunmaktadır.Acısu köyünde de "kulgu tasi" denilen taslar kullanılmıstır.Sırac Alevilerinde bayanların bas mezarlarının bazıları yarım ay seklindedir.

Pülümür Çırığ / Sağlamtas Köyü

Pülümür - Sağlamtaş köyü mezarlığında 11 koç heykeli bulunmaktadır.200-300 kg. Ağırliğında ve tek blok halinde taslar yontularak yapılmis ve mezarların yanlarına konulmuş durumdadır.Son yıllarda bu mezarlarda yatan kisilerin kimliği ile ilgili isimlerin de olduğu mermer levhalar konulmuş ve Alevilikle ilgisi olmayan "ruhuna fatiha" sözleri yazdırılmıstır.

Hozat - Devriscemal Köyünde üstünde saz deseni olan koc figürlü mezartasi vardır.

Nazimiye - Bostanlı köyü Zeve mezarında güneş ve yıldızlı, Ovacık - Kozluca Köyü , Cemizgezek-

Hıdıroz ve Oguzlar köyleri, Hozat- Cibikan Köyü, Hoşan Köyü, Tastepe Köyü, Agzunige Köyü, Peyige

Köyü, Taner köyü, Derik Köyü, Mazgirt- Kupik Köyü, Silik Rick köyü, Yukarı Sidan Köyü, Kurkirk

köyü , Muhundi Köyü, Honan köyü, Kale Köyü , Menkerek Köyü, Hülüman Köyünde de de koc

figürlü mezartaslı mezarlar bulunmaktadır.

Çemişgezek in Oğuzlar / Oğuzar / Dokuzdönüm ve Hıdır-Oğuz/ Hidroz/ Kıracılar köylerindeki

mezarlıklardan alınan parçalardan birinin Çemişgezek parkında üç tanesinin Harput Müzesi'nde 4

tanesinin Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nde diğerlerinin ise bölgede olduklarını

belirtmektedirler. Bunlar Oğuzlar ve Hıdır-Oğuz köylerinden 1966 yılında müzeye getirilmişlerdir.

Eyrek Baba / Erikli Baba Türbesi olarak bilinen İstanbul Kazlıçeşmedeki mezar taşında; 12 dilimli tac (Haydari) ve su ve ateşi temsil eden altı köşeli yıldız figürleri bulunmaktadır. Buradaki türbe 1826'daki Yeniceri ve Bektaşilere karşı uygulanan katliam ve yağmaya uğramış olsa da mezar taşı sans eseri kurtulmuş ender yerlerdendir.

Erzincan - Çayırılı köylerinde (Basköy, Bozaga, Mantarlı, Sevkâr, Balıklı, Yukarı Kartallı, Cilhoroz ve Saygılı gibi) rastlanan köç figürlü mezar taşlarında; güneş, kandil, kılıç, nilüfer çiçeği motifleri bulunmaktadır. Bunlardan bazılarının Alevilerin de yer aldığı bilinen 1473 Otlukbeli Savaşından kaldığı söylenmektedir.

Hacıbektaş'taki Pir Evi girişinde yan yana olan üç moti bulunur. Bunlar; carkî felek, yıldız ve teslim taşı motifleridir. Bunların altında da yine bir teslim taşı motifi bulunmaktadır.

Dergahta hizmet görmüş Babaların mezarlarının sandukalıdır.

Ardahan – Damalda; köç figürlü ve Alevîliği anlatan sembolü mezar taşları bulunmaktadır.

Antalya ve çevresinde de; genellikle yıldız, güneş ve hayat ağacı motifleri bulunmaktadır.

Yazidan önce resim vardı

Bircok uygarlik ve toplumun gecmisine ait yapılan arkeolojik arastirma da görülecektir ki resim ve sekillerle yasama ait hersey anlatilmaya calisilmistir.Magara, kaya ve mezarlara yasam ve yasam sonrasina iliskin bircok sekil, sembol ve resim cizilmistir.Yazinin insanlar tarafından bulunup kullanilmasi ile resim yerini yazi birakmis ve daha önemli bir yer almistir.

Aleviler devamlı olarak baskı ve siddete maruz kalmaları sonucunda inanclarını yazıya pek dökmemişler fakat bunu bir şekilde sembol ve sekillerle ifade etmişlerdir.Yazıya dökememelerinin sebeplerinden en önemlisi ve belki de tek olanı bunun hayatlarına malolacağının bilinmesidir.Yazıyı kullanmanın tehlikesi karşısında yapacaklarından bir tanesi de bunu sembol ve sekillere büründürerek nesilden nesile aktarmak olmuştur.Mezartaları incelendiğinde bircok mitolojik ve inancsal sembol ve biçim görülmektedir.Bunlar birer sifre niteliğinde olup anlatımların şekli ve sembole sigdirilerek anlatımdır.Her biriyle anlatılmak istenen bir mesaj vardır.

Aleviliğin Sembollerle Anlatımı:

Düsünsel ifadeler pratikte; rakam, isaret, sekil ve sembollerle anlatılarak inanc kültleri
olusturmuştur. Alevilik inancında kullanılan bazı sembol ve isaretler şunlardır.

Günes,

Isık,

Ay,

Kandil,

Süleyman Mührü,

Baglilik Mührü,

Teslim tasi,

Hayat ağacı,

Carki felek,

Koç heykeli,

Testi, ibrik,

Sini,

Kilic yada kama,

Terazi,

El,

Silah / tüfek, tabanca,

Asa,

At,

Ege ve Akdeniz Türkmen ve Tahtacılar da kaz ayagi sekli bulunan mezartaslari mevcuttur.

Bu sembol ve sekillerin bazilari ölen kisinin sosyal durumu ile ilgili olmakla beraber cogu inancsal anlatimlardan olusur.

Isik ve isigin kaynagi olan günes, dolayisiyla ates; Alevilikte büyük bir öneme sahiptir.Tipki; hava ve gökyüzü, su ve toprak gibi.Ates,su,hava ve toprak evreni olusturan dört elementtirler.

Bu dört element mezartaslarinda oldukca kullanilmistir. Süleyman Mührü denilen ; icice gecmis olan iki üçgenden olusan alti köseli yıldizla tarif edilir.

Kandil;nurdur ve isiktan gelip isiga dönmeyi simgeler.Nesimi bir deyisinde söyle aciklamaktadir bunu:

"Aslimi sorarsan ben bir niyazim

Sabir ilmi derler yerden gelirim

Ve katre idim simdi han oldum

Arstaki kandilden nurdan gelirim."

Alevilik inancina göre "ten ölür ama ruh ölmez". Ruhun ölmezligine inanıldığı için "ölüm" kelimesi yerine "dünya değıştirdi", "don değıştirdi", "hakka yürüdü" gibi terimler kullanılır.

İbrik , testi suyu anlatir.Hayat suda baslamis ve su hayati öneme sahiptir.

Sini;cömertligi ve bereketi simgelemektedir.

Kilic, kama,silah kisinin cesurlugunu , kahramanligini gösterir.

Asa ; bava / baba, dede,pir,rayberlik ve mürsitlik gibi yol önderligini simgeler.Özellikle köysel yasanti
icindeki Alevilkte yol önderleri asaları ile dikkati hala cekmektedir.

Asa ile ilgili bir baska dikkat cekici nokta da; batiniligi ortaya cikaran Sit ogullarından Hermes / Idris
Peygamberin de Misirda papirüs kagitlarına ve duvarlara yazılan cizimlerde asa ile görülmesidir.

(Hermes / Idris Peygamber)

Yildizlarin etrafini belirleyen daire; evrenin sembolüdür.Tanrı-insan-evren üçlemesi yani "varlıkta birlik" dile getirilir.

Açılmış gül sırra ulasan insanı yani İnsan-ı Kamili sembolize etmektedir.

Divrigi

İslamda Mezar gelenegi yok

İslam dininde mezar gelenegi olmamasına ragmen Anadoluda bunun uygulanması Anadolunun Kizilbaslik / Alevilik inancı ile ne kadar içice olduğuna da güzel bir örnektir.

İslam ülkelerinde mezar taşına rastlanmaz. İslam da; ölünün toprakla bütünleşmesi ve zaman içinde kaybolması istendiğinden mezartası diye bir gelenek Anadolu dışında pek bulunmamaktadır.

Bu konuda araştırma yapan Ömer Kemal Agar Tunceli-Dersim Coğrafyası (1940 İstanbul) ve Nezmi Sevgen ,Anadoluda Koyun ve At Motifli Mezar taşları adlı makalesinde (Tarih Dünyası Dergisi, 1950 Ağustos, Sayı:8) Sünni Kürtlerin molla ve müftü tekfirleri yüzünden bu sekli mezartaları yapmadıklarını ve bu gelenegin Alevilere ait olduğunu yazmışlardır.

Dersim ve çevresinde Asma Mezelu / Mezarlar ayı denilen bir dönem vardır. Bu zamanda mezarlar yapılır, taşlar dikilir, kurbanlar kesilir ve niyaz edilir.

Sembol ve Sekillerden Bazıları:

Kozmik Diyagram: Hacı Baktas –i Dergahinin birinci avlusunda bulunan üçler cesmesinin üzerindeki bu kabartma, Münun Kozmik diyagraminin bir benzeridir.

Adalet yıldızıdır. Ucu aşağı doğru olan üçgen; su, ucu yukarı olan ise ateşi temsil eder.

Baglilik Mührü: Hacı Bektas Veli Dergahi müzesinde sergilenen demirbaslardan teslimiyet ve baglilik mührü.

Lahit Mezar Kabartması

Dergahin bahcesinde bircok mezartasinda bulunmaktadir.

Mu Imparatorluk Armasi,Dört Kuvvet ve Kutsal Lotus Cicegi:

Dergahin bahcesinde bulunan mezar tasilarinda yer alan kabartma.

Evren, evreni yöneten dört kuvvet,kutsal lotus cicegi ve Munun sekiz köseli yildizi icice islenmis.

Bahcedeki bu mezar tasinin merkezinde Lotus yer aliyor.

Kolyedeki kabartma üzerinde evrenin dört kuvveti bulunmaktadır.

Pirevi Girişi:

Pirevi Revak girisindeki göksel motifler.Alltaki kabartma Bektasi babalarinin boyunlarında tasidiklari teslim tasidir.

Balim Sultan Türbesi Girişi:

Mavi bir zemin üzerinde, stilize edilmiş evren kabartması.Evrenin ortasında, evreni yöneten dört kuvvet, bir gizlilik içinde resmedilmiş.Gezenler, güneş sistemleri, yıldız kümeleri ve gök adaları ustalikle motive dönüştürülmüş.Ondördüncü yüzyılda Kopernikten yüzyıllar önce, Bektasi gelenegi içinde gökyüzüne ve evrene ilişkin bilgilerin varlığının kanıtlarından biridir.

Pirevinin Üzerindeki İsimsiz Mezar Üzerindeki Güneş Kabartması:

Pirevinin girişinde sağda bulunan , kitabesiz mezarlardan birinin üzerindeki bu motif, James Churchward in kitabında yer alan, Kambocya'da bulunan Muya ait kabartmaların bir benzeridir.Bu kabrtmanın bir kısmı toprağa gömülmüş, kalan kısmı üzeri kısmen kirecle kapatılmış haldedir.

Güvenc Abdal in Sandukasının Üzerindeki Arma:

Güvenc Abdalın sandukasının üzerindeki sarkitilmiş halde bulunan, Muya bağliligin ve teslimiyetin sembolü olan metal arma.

Mu imparatorlugunun Armasini Cevreleyen Daire:

Kayıp kita Mu

Bu sembolde, ortadaki motif güneşi ve güneşin sekiz yöne düşen ışınlarını göstermektedir. Işınları çevreleyen daire, evrenin sembolüdür. James Churchward'a göre bu sembol, Mu inancının etkisinin tüm evreni kapladığının ifadesidir.

Mezartası:

Dergahın bahçesindeki mezartasının merkezinde, Munun Kraliyet Arması yer alıyor. Mezar taşının diğer bölümleri evreni, evrenin dört kuvvetini ve Munun sekiz ışınlı armasının yer aldığı beş adet motifle süslenmiş.

Alevilik ve "Sır":

...

"

Erenler sırrına ermek istersen

Bu sırra ermeye rehber isterler."

Alevik inanci "sir"larini cesitli bicim, sekil ve motiflerle baska inanc ritüellerinde de anlatmaya calistigi gibi bunu mezartaslarina da gecirmis ve bize aktarilmasini saglamistir.

Baski ve katliamlara ragmen büyük bir miras olarak bugünlere tasimis ve bizlere birakmistir.Aleviligin saptirilmadan , gerceklikleri ile öğrenilmesine ve anasilmasina önemli ölçüde katkıda bulunulmustur.Bizlere düşen görev ve sorumluluk; bunun dogru olarak kavranilmasi ve öğrenilmesi , gelecek kusaklara da dogru bir sekilde aktarilmasidir.